

HUMAN

humanistischverbond.nl | nummer 4 2014

Interview
Hafid Bouazza

Op de werkvloer
Relatievieringen

Kunst
'Het leven mag gevierd worden'

Peter Heisterkamp

‘Ik wil mensen niet betuttelen’

Voor Peter Heisterkamp (1953) gaan vrijheid en verantwoordelijkheid hand in hand. Hij kreeg de vrijheid zich te ontwikkelen en dat motiveerde enorm. “Amsterdam, begin jaren zeventig; toen begon voor mij de **vrijheid**. Na mijn militaire dienstplicht kwam ik daar terecht in een héél opwindende tijd. Begin twintig was ik. Het voelde zo anders dan het wat meer kakkineuze en afstandelijke Den Haag waar ik ben opgegroeid. Als homoseksueel maakte ik kennis met een meer vrijgevochten sfeer. Voor het eerst zag ik twee mannen met elkaar dansen. Dat kende ik niet. Voor mij begon een persoonlijke ontdekkings-tocht.”

2 “Na de middelbare school wilde ik eigenlijk naar de kunstacademie, maar dat is er nooit van gekomen. Ik wilde vooruit, zelfstandig worden, het ouderlijk huis uit. Dus moest er brood op de plank komen. Mijn allereerste baan was verkoper bij de Bijenkorf. Ik kon meteen aan de slag. Het betekende wel naast je werk je opleiding afmaken. Dat ben ik altijd blijven doen: permanent leren.”

“Ik rolde vrij snel in het communicatievak in de technische bedrijfssector. Rond mijn veertigste stapte ik over naar het erfgoed waar ik als bestuurder werkte. Ik was blij met de ruimte die ik kreeg van werkgevers. Ze gaven me vrijheid, maar ook de **verantwoordelijkheid** er goed mee om te gaan.

Dat is voor mij heel vormend geweest.” “Zo wil ik ook met mensen omgaan. Ik wil mensen niet betuttelen, want dan ontken ik hun mogelijkheden. Bovendien onthoud ik mezelf dan de ideeën van een ander. Niet iedereen kan die vrijheid aan, maar je moet het wel proberen. Het is ook een kwestie van vertrouwen.”

“Ik ben later Godsdienst en Levensbeschouwing gaan studeren om te ontdekken wat mensen beweegt. Een spirituele vonk is bij mij nooit overgesprongen. Ik geloof niet in sturing van bovenaf. Je bent zelf verantwoordelijk voor wat je met je leven doet. Wijzen naar een ander, of naar ‘boven’, is de makkelijkste weg. Humanisme is voor mij de beste manier om naar de samenleving te kijken. Het geeft ruimte aan iedereen, maakt niet uit wie of wat je bent: groen of geel, man of vrouw, hetero of homo. Alleen daarom al zou bijvoorbeeld het onderwijs neutraal moeten zijn. Verdraagzaamheid begint er volgens mij mee dat een kind op de basisschool ontdekt dat de wereld groter is dan zijn eigen omgeving.”

“Ouder worden doe je op het moment dat je geboren wordt. Ik heb er moeite mee dat in de samenleving ouderen in een apart hokje worden gestopt. Alsof het een soort ziekte is. 61 jaar was altijd zo ver van mijn bed. Ik weet nog dat mijn moeder zestig werd en nu ben ik het zelf. Maar ik ben nog steeds dezelfde ik.”

Peter Heisterkamp (Den Haag, 1953) woont met zijn partner in Amsterdam. Hij studeerde onder meer Godsdienst & Levensbeschouwing en Organisationswetenschap en is actief als bestuurder in de erfgoedsector. Peter is ruim dertig jaar lid van het Humanistisch Verbond en was lid van de homowerkgroep, voorzitter van de redactieraad van het blad Humanist, bestuurslid van de afdeling Haarlem en hoofdbestuurslid.

“Alleen met iets meer gebreken en minder haar. Het dilemma wat ik met de rest van mijn leven ga doen, bestaat nog steeds. Wat wil ik nog en kan ik nog? Op dit moment doe ik als vrijwilliger bestuurswerk in de erfgoedsector en volg ik colleges kunstgeschiedenis en architectuur aan de Vrije Universiteit. Het mooie van ouder zijn is dat er niet meer zoveel moet en dat geeft weer vrijheid.”

Help ons tijd en geld besparen; geef ons uw e-mailadres door!

Van ongeveer de helft van onze leden hebben we (nog) geen e-mailadres of mogelijk geen juist e-mailadres.

Wilt u zo vriendelijk zijn uw e-mailadres aan onze ledenadministratie door te geven?

Stuurt u dan een mailtje met uw naam en adresgegevens naar:
leden@humanistischverbond.nl

i.devries@
humanistischverbond.nl

Ineke de Vries - directeur Humanistisch Verbond

Mooi en betekenisvol

Humanisten en rituelen zou ik niet willen typeren als een eeneiige tweeling die niet zonder elkaar kan. Eerder het tegendeel, als twee broers of zussen die al jaren geen contact hebben. De werkelijkheid is, als altijd, een stuk genuanceerder, en positiever, zo blijkt uit ons onderzoek onder de leden.

Bijna alle deelnemers vinden het belangrijk om ingrijpende momenten in hun leven te markeren. Een geboorte, een zoon of dochter die 21 wordt, een relatieviering of verlies van een dierbare, opname in een verzorgingshuis of beëindiging van een bedrijf. Momenten om bij stil te staan, alleen of met anderen, waarbij vaak eten en drinken als een rode draad door het ritueel lopen. Sommigen gaan stilletjes de natuur in om na te denken of maken een lange fietstocht.

Deze open houding voor rituele gebruiken kom ik steeds vaker tegen. Zo mocht ik in oktober voor de derde keer met een welkomstritueel de benoeming van acht humanistisch geestelijk begeleiders (HGB) bekrachtigen. Zij deelden hun verwachtingen met hun collega's met een beeld en toelichtende zinnen. Het opspelden van het HV-speldje is een tastbaar welkom in de waardegemeenschap en in de HGB-beroepsgroep. Dat ontroerde. En onderstreepte voor iedereen in de zaal het belang van de gebeurtenis op dat moment. De champagnetoast van de collega's versterkte het gevoel van 'erbij horen'. Afgaand op de reacties werd het ritueel als mooi en betekenisvol ervaren.

Er zijn nog meer creatieve humanistische rituelen. Neem het beschilderen van de handen van afgestudeerden aan de Universiteit van Humanistiek (UvH) door de eerstejaarsstudenten, waarna de gediplomeerden hun handafdruk op de muur in de hal van het gebouw aanbrengen. Het is een ritueel en een symbool voor 'het stokje is doorgegeven'. Leden willen graag putten uit een aanbod van rituelen, ook dat blijkt duidelijk uit ons onderzoek. Daarover heb ik goed nieuws, want het Praktijkcentrum Zingeving en Professie van de UvH ontwikkelt in samenwerking met het Humanistisch Verbond de eenjarige opleiding Celebrant. Vanaf 2016 worden celebranten opgeleid tot humanistische begeleiders van belangrijke overgangsmomenten, zoals geboorte, huwelijk, relatieviering of overlijden.

Voor nu kunt u zich alvast laten inspireren door de vele, gevarieerde en bijzondere verhalen over rituelen in deze *Human* en ook op de site. Het is tenslotte een periode van bezinning, van overgang van het oude naar het nieuwe jaar, van terug- en vooruitblikken. Ik wens u al het goede.

Inhoud

- 2 HUMANIST AAN HET WOORD
'Ik wil mensen niet betuttelen'
- 4 ACHTERGROND
Ze mogen weer! ...en we bedenken ze zelf
- 8 INTERVIEW
Hafid Bouazza: 'Voor geen goud zou ik nog twintig willen zijn'
- 11 ACHTERGROND
Het kaarsje als *guilty pleasure*
- 12 OP DE WERKVLOER
Vijgenbomen planten tijdens een trouwceremonie
- 14 ESSAY
Rituelen en het betekenisuniversum
- 16 ACHTERGROND
Meike Ziegler: 'Ik wil mensen wakker schudden'
- 18 DE ETALAGE
'Matroesjka is een wereldburger'
- 19 COLUMN
Boris van der Ham: Wierook en rattenstaarten
- 20 JONGE HUMANISTEN
'Kunstwerk voor de dode'
- 22 HUMEDIA
De verzorgingsstaat 2.0
- 23 COLUMN
Marli Huijer: Con dolore, het pijnwoord
- 24 HUMANISME EN KUNST
'Het leven mag gevierd worden'

Van wieg tot graf

Vele humanisten willen belangrijke levensgebeurtenissen graag markeren door rituelen, blijkt uit onderzoek onder leden. Maar hoe vind je een vorm die bij je past? En hoe doen anderen dat? In dit themanummer vindt u naast inspirerende voorbeelden van rituelen ook verdieping. Want waar komt die onstilbare behoefte aan het markeren van bijzondere gebeurtenissen toch vandaan? Reageren? Mail naar human@humanistischverbond.nl

Het Humanistisch Verbond wenst u
een scherpzinnig en liefdevol 2015

Ze mogen weer!

...en we bedenken ze zelf

Humanisten hebben een grote behoefte belangrijke levensgebeurtenissen te markeren, blijkt uit een enquête van het Humanistisch Verbond. Zij geven het liefst zelf invulling aan die rituelen. "Het helpt mij de emotionele achtbaan waarin ik zit in goede banen te leiden."

Mensje Melchior

Cees Meinhardt werd zestig en zijn oudste zoon Joost veertig. Een mooi ijkmoment voor een gezamenlijk feest, gevolgd door een reis met z'n tweeën naar New York. "Met al mijn andere kinderen ben ik op hun zestiende samen naar Parijs gegaan, als een soort 'rite de passage', maar bij mijn oudste zoon was dat er helaas nooit van gekomen. We spreken elkaar natuurlijk wel vaak, maar dat gaat dan vaak over de kleinkinderen of over zijn werk bij de politie. We zochten naar verdieping in onze relatie."

Het samen-100-moment was daar een mooie aanleiding voor. Eerst gaven ze een feest met een zelfbedacht ritueel: vrienden en familie schreven op een post-it wat ze vader en zoon op hun reis toewensten. De reis zelf bracht precies waar Meinhardt op hoopte. Vader en zoon ontdekten dat ze allebei ontroerd worden van gezang in kerken. Ook raakten ze samen diep onder de

indruk van de eerbetuigingen van politiekorpsen over de hele wereld aan hun overleden collega's bij Ground Zero. "Ik zag toen pas hoe indringend die aanslagen van 9/11 eigenlijk waren geweest voor mijn zoon. We hebben tijdens die reis echt nieuwe kanten van elkaar ontdekt."

Kanaliseren

Rituelen spelen een belangrijke rol in het leven van humanisten, zo blijkt uit het online onderzoek van het Humanistisch Verbond onder 353 leden. Maar liefst negentig procent van de ondervraagden hecht er waarde aan 'stil te staan bij belangrijke levensgebeurtenissen'. Dertig procent van de leden markeert belangrijke levensgebeurtenissen altijd, 58 procent soms en slechts negen procent doet dat nooit.

Die grote behoefte aan rituelen verbaast humanistisch geestelijk verzorger Neanske Tuinman niets. Zij schreef

Eigen invulling

Lang is er onder humanisten in Nederland weerstand tegen rituelen geweest – die zouden een te religieus tintje hebben. Neanske Tuinman ziet dat er een flinke verschuiving heeft plaatsgevonden. “In de jaren tachtig hebben we in Nederland een rituele leegte gehad. Mensen wilden loskomen van tradities, en in die tijd werden rituelen amper uitgevoerd. Een uitvaart was toen heel summier, met alleen wat praatjes en muziek. Maar er is een primaire behoefte om in overgangssituaties rituele handelingen te hebben. Sinds de jaren negentig zijn humanisten meer met rituelen gaan doen, met een eigen invulling.”

een veelgelezen doctoraalscriptie over hoe mensen vorm kunnen geven aan eigentijdse rituelen en zette De nieuwe Traditie op, een bedrijf dat workshops over rituelen geeft en mensen begeleidt die met rituelen en ceremonies stil willen staan bij geboorte, huwelijk, overlijden of andere belangrijke momenten. “Juist bij ingrijpende gebeurtenissen is de behoefte aan rituelen groot. Dan willen we iets doen, handelen, maar hoe? Rituelen - voor humanisten zijn dat meestal handelingen die ze net als Cees Meinhardt en zijn zoon zelf vormgeven – kanaliseren de emoties en verbinden mensen met elkaar. Ook schept een ritueel mooi de mogelijkheid om stil te staan bij momenten die je raken.”

Een ritueel hoeft voor humanisten niet zo nodig in een traditie te staan. Op de enquêtevraag ‘Welk type ritueel vindt u het meest waardevol? Als het in een traditie

Het Samen-100-moment

Foto Joost Meinhardt

staat – een bekende en voorgeschreven handeling die verloopt volgens een bepaalde volgorde en systematiek – of als u het zelf ontwikkelt en bedenkt?’ antwoordde slechts elf procent met ‘als het in een traditie staat’. Vijfentwintig procent vindt een ritueel het meest waardevol als hij of zij het zelf heeft bedacht, en 52 procent beantwoordt deze vraag met ‘wisselend’.

Geestelijk begeleiders

Humanistisch geestelijk begeleiders zijn bij veel verschillende markeringsmomenten betrokken, bijvoorbeeld in een verzorgingshuis, verpleeghuis of gevangenis. Samen met de betrokkenen bedenken zij een ritueel. Dit zijn blijkens de enquête de bijeenkomsten waarbij zij rituelen uitvoeren:

- Herdenkingen van overledenen, bijvoorbeeld bij zorginstellingen. Met bloemen, kaarsen, gedichten en muziek. Noemen van de naam van een overledene, waarbij een kaars wordt aangestoken.
- Uitvaarten. Met kaarsjes, gedichten en muziek, en herinneringen ophalen aan de overledene.
- Kerstviering: muziek, gedichten, een seculier kerstverhaal en een overdenking.
- Verstillingsavond met poëzie en muziek, telkens met een ander thema.
- Zondagsdienst met een humanistisch tintje. Onder andere: ‘Kleine bloemetjes met een kaartje eraan, waarop cliënten een wens voor zichzelf of een ander kunnen schrijven en in een mandje leggen in de kapel of meenemen’.

Een kleffe, maar hele mooie ervaring

Foto John Geurts

Foto Alexander Ijpema

Afscheidsfiesta

heb zelf verschillende afscheidsceremoniën ontworpen. Voor de bewoners is er de 'afscheidsfiesta' met tapas en flamenco muziek. Ik vind flamenco prachtig, dus het past bij mij om dat als thema in het feest te verwerken. Mijn kinderen komen zingen en muziek maken. Met mijn collega's ga ik later nog uit eten. Voor de andere geestelijk verzorgers heb ik ieder een eigen haiku geschreven, die ik met een bijpassende foto afdruk in een boekje." Ze merkt dat het ontwerpen van de rituelen haar houvast geeft. "Het is heel goed voor mij om dit zo te doen, het leidt de emotionele achtbaan waarin ik zit in goede banen."

Rituele celreiniging

Patrick Vlug is humanistisch geestelijk begeleider in de Penitentiaire Inrichting (PI) van Zoetermeer. In de PI zijn de bezinningsbijeenkomsten populair, met een vaste kern die elke week komt. Het bijzonderste ritueel vindt Vlug de herdenking die hij met de andere geestelijk verzorgers – een imam, een pastor, een dominee en een pandit – heeft ontworpen voor wanneer een gedetineerde in de cel overlijdt. "We voeren dan een rituele celreiniging uit, waarmee we laten zien dat we de cel niet zomaar opnieuw in gebruik kunnen nemen. Dat de mensen die hier verblijven ertoe doen. Elke geestelijk verzorger spreekt een tekst uit die in zijn of haar traditie staat – voor mij bijvoorbeeld het gedicht 'Onder de appelboom' van Rutger Kopland. Vervolgens mogen de gedetineerden die dat willen in de cel een kaarsje aansteken en neerzetten bij een foto van de overleden man. Ik merk dat de gedetineerden er behoefte aan hebben stil te kunnen staan bij zo'n belangrijke gebeurtenis. Ze hebben het nodig de betekenis tot zich te laten doordringen. Een ritueel helpt daarbij."

Humanistische rituelen hebben meestal een zeer persoonlijke invulling. Tuinman: "Een ritueel is een gestileerde handeling met een symbolische betekenis. Maar wat die handeling of dat symbool dan is, kan per persoon verschillen. Humanisten putten voor symboliek vaak uit het persoonlijke leven – denk aan zelfgemaakte gedichten bij een uitvaart of een zelfgeschreven lied." Humanistisch raadvrouw Jacqueline Verploegh Chassé (65) heeft voor haar pensioen de viering en de rituelen eromheen helemaal zelf bedacht. Na 22 jaar bij Zorgpartners Midden-Holland gaat ze binnenkort met pensioen. "Een heel belangrijk overgangsmoment. Ik

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart?

Humanistische uitvaartbegeleiders

Een persoonlijke toespraak bij een uitvaart: een belangrijk moment. Maar niet iedereen spreekt of schrijft makkelijk. Humanistische uitvaartbegeleiders helpen de nabestaanden graag. Zij verzorgen een toespraak waarin het leven van de overledene centraal staat. Ook kunnen zij helpen bij het uitzoeken van muziek en poëzie, of de gehele ceremonie begeleiden.

Kijk ook voor een gesprek bij leven op:
www.humanistischeuitvaart.nl
 ☎ 0900-9005030

"We hebben gehuild, maar ook gelachen. Precies wat ik wilde. Heerlijk dat er mensen zijn die deze zware taak van je overnemen en een warme ceremonie verzorgen."

 Humanistische
 Uitvaart
 begeleiding

Neanske Tuinman werkt op dit moment aan een handboek voor humanistische rituelen. Ze merkt dat veel humanisten behoefte hebben aan handvatten bij het vormgeven van hun eigen rituelen. Dat kwam ook naar voren in de enquête: 46 procent van de leden heeft behoefte aan een aanbod van humanistische rituelen om uit te kunnen putten bij ingrijpende gebeurtenissen. "Humanistische rituelen hoeven niet per se af te wijken van wat er al is", vindt Tuinman. "Veel van onze rituelen grijpen terug op prechristelijke rituelen, zoals een lenteviering, een midwinterviering. Maar ook christelijke tradities klinken erin door. Herdenkingsbijeenkomsten vinden vaak in november plaats, rond Allerzielen. Het zoeken naar wat nou echt bij jezelf past, maakt het humanistisch."

Herdenking na zelfdoding

Marcelle Mulder is geestelijk verzorger voor medewerkers in de ouderenzorg, in Friesland. Ze nam in 2011 het initiatief om haar broer te herdenken, die twaalf jaar geleden een einde aan zijn leven maakte. "Ik heb eerst zijn toenmalige verloofde opgezocht, zijn muziekvrienden en leraren van zijn vroegere school. Zo kon ik zijn leven in beeld brengen. Voor de herdenking heb ik een fotoboek gemaakt, en vier mensen gevraagd iets over hem te vertellen. Ter plekke vroeg ik iedereen om mee te praten, ik leidde dat gesprek. Sinds die herdenking is hij weer een onderdeel geworden van ons leven. Binnen de familie praten we weer over hem. En neefjes en nichtjes die nog te klein waren om hem te kennen, weten nu wie hun oom was."

Vorig jaar organiseerde Mulder ook een herdenkingsbijeenkomst voor andere mensen die een familielid kwijt zijn geraakt aan zelfdoding. Honderd mensen kwamen er. "Ik vroeg aan hen hoe zij hun geliefde herdenken, er was een pianiste en iedereen kon naar voren komen om een kaarsje aan te steken. Samen hebben we een hymne gezongen. Dat is het mooie aan humanistische rituelen: je bedenkt ze zelf." vriendendienstende.venter.nl

John Geurts (51, hoofd Bedrijfsvoering bij Divisie Personeel & Organisatie Defensie) is permanent verwickeld in zo'n zoektocht. Zijn vrouw is actief in de katholieke kerk. Hij is ook met dat geloof opgegroeid, maar in zijn studententijd schreef hij zich uit bij de kerk en werd hij lid van het Humanistisch Verbond. "Toen we 25 jaar getrouwd waren, hebben mijn vrouw en ik een relatieviering georganiseerd. We hebben de mensen uitgenodigd die belangrijk voor ons zijn geweest in al die jaren. Ik ging hen voor in een oefening waarbij je jezelf vraagt stelt als 'waar sta ik nu?' 'Wat vind ik belangrijk?' Aan het einde van die bezinning vroegen we mensen elkaar liefde toe te wensen. Een beetje een kleffe, maar ook een hele mooie ervaring. Wij humanisten zitten meestal erg in ons hoofd. Het is goed om af en toe ook te zoeken naar wat er in je hart gebeurt."

Freedom of Thought

Wereldwijd worden **ongelovigen gediscrimineerd en vervolgd**, laat ook in 2014 het 'Freedom of Thought'-rapport van de International Humanist and Ethical Union (IHEU) zien. Het Humanistisch Verbond presenteerde op 9 december het rapport aan de Tweede Kamer, de mensenrechtenambassadeur en aan ambassades van slecht scorende landen, als Saoedi-Arabië en Pakistan. **Actie is nodig.**

Kom ook op voor **vrijheid en ga naar vrijheidvandenken. nu** om te zien wat u zelf kunt doen.

‘Voor geen goud zou ik nog twintig willen zijn’

Twee minuten later en we waren hem misgelopen. Schrijver Hafid Bouazza maakte zich juist op voor een boodschap en een ommetje. “Wacht even in de coffeeshop hiernaast, ik ben zo terug.” De Vrijdenker van het jaar 2014 leidt in de slagschaduw van de Oude Kerk een geïsoleerd bestaan dat draait om schrijven en vertalen. “Structuren doorbreken waar ik niet zelf voor heb gekozen, voelt als een bevrijding.”

Roeland Ensie en Eric de Rooij - Beeld Jeppe van Pruissen

Buiten gonst de drukte van de Amsterdamse binnenstad. Op de vloer van zijn woon- en werkkamer staan torens blu-ray's. Bouazza klikt een blikje bier open. "Mijn vader werkte in de staalfabriek en behoorde tot de eerste generatie gastarbeiders. Door gezinshereniging konden we in de jaren zeventig uit Marokko naar Nederland komen. Ik was zeven en omdat je bewustzijn zich dan begint te ontwikkelen, is het de perfecte leeftijd om te emigreren." Hij omarmde zijn nieuwe vaderland gretig. "Die verscheurdheid tussen twee culturen heb ik nooit gevoeld. Als kind had ik daar de emotionele bagage nog niet voor. Ik kwam in een soort wonderland terecht. Mijn vader deed de deur open, drukte op een knop en daar was licht. Opeens kregen we televisie. Waar wij vandaan kwamen, was geen gas en geen elektriciteit."

Soep

Zijn eerste herinnering is verbonden aan een ritueel: zijn besnijdenis. "Dat was zo'n pijn. Een trauma, wat letterlijk 'wond' betekent. Mijn benen werden door twee mannen vastgehouden en daartussen zat een barbier annex imam die zei: 'Kijk eens: een duif.' Ik keek omhoog en hij trok aan mijn voorhuid en knipte die door. Daarna lag ik alleen in een kamer en buiten waren ze aan het zingen en dansen. Ik had een portemonnee gekregen van roze en groene kraaltjes. Je wordt ontzettend verwend, omdat je dan man bent geworden."

Ook zijn eerste ramadan - hij woont dan al in Nederland - staat hem nog helder voor ogen. "Je wilt graag meedoen, maar het is heel zwaar. Wat ik me vooral herinner is het chagrijn en de ruzies over wanneer de zon nu onder was of nog niet. Mijn moeder stond de hele dag in de keuken, in de geur van soep. Dat was eigenlijk heel slim, want als je constant die geur ruikt, raak je op een bepaald moment toch verzadigd." Met de ramadan stopte hij rond zijn achttiende. "Vanwege de seks, ik had toen een vriendin."

Markeringspunt

Zijn herinneringen aan zijn jeugd zijn genuanceerder geworden. "Vroeger zag ik vooral de slechte dingen, nu ook de goede. Ik was een ontzettende nerd, heel teruggetrokken, verlegen en onzeker. De situatie bij ons thuis was niet altijd rooskleurig. Tegelijkertijd ontdekte ik de literatuur, de muziek en de film. De esthetiek die door mensen wordt gecreëerd gaat verder dan de schoonheid van een vrouw of de schoonheid van de natuur. Ik ben ervan overtuigd dat de essentie van elke kunstvorm het eureka-moment is, de ontdekking. Opeens word je geraakt, raak je in extase. Als klassieke muziek niet je oor binnenkomen, dan is het alleen maar herrie." Rituelen zijn aan Bouazza niet besteed: geen rama-

dan meer en ook geen besnijdenis voor zijn zonen. "Bij rituelen gaat het er vooral om dat je wordt opgenomen in een groter geheel. Dat staat mij tegen. Ik had in het gezin waar ik uit kom een pathologische hang naar afzondering." Niet zozeer rituelen, maar persoonlijke markeringsmomenten spreken hem aan. "Als ik een manuscript inlever, ga ik met een redactrice een paar biertjes drinken. Niet dat ik tijdens het schrijven geheelonthouder ben, maar als iets af is, smaakt het bier anders. Een markeringspunt is ook het vaderschap. Of de eerste keer seks, daar gaat niets boven."

Na zijn tweede boek is het contact met zijn familie verwaterd. "Ik heb heel veel moeite moeten doen om me aan hen te onttrekken. Familiebanden hebben een verstikkende structuur. Dat ik me daarvan heb losgemaakt, heeft te maken met mijn streven naar zelfbeschikking, naar autonomie. Als je eindelijk onafhankelijk bent, wil je dat behouden." Met zijn moeder had hij een goede verhouding, maar zij wil geen contact meer met hem. "Nadat ik op televisie had verkondigd niet meer gelovig te zijn maar avallig, was er in de familie een beetje wreveld ontstaan. Bij mijn moeder merkte ik dat ze ergens in haar achterhoofd dacht dat het maar een bevestiging was. Daar kwam ik achter toen ik had vastgelegd dat ik na mijn dood gecremeerd wil worden. Cremeren is vanwege haar islamitische achtergrond uitgesloten. Ze wil daarom geen contact meer."

Zijn non-conformisme blijkt ook uit de wijze

waarop Bouazza tegen vriendschap aankijkt. "Bij het ouder worden kom je erachter dat je over veel dingen zoals liefde en vriendschap nooit goed hebt nagedacht. Ik zou van vriendschap niet een definitie kunnen geven. Is een vriend iemand die altijd voor je klaarstaat, bij wie je altijd kunt aankloppen? Dat zijn allemaal egocentrische wensen, die gaan allemaal over jou. Ik zeg altijd:

vriendschap is een kwestie van wegstrepen, niet van toevoegen. Ben je vrienden van elkaar als je elkaar twintig jaar regelmatig ziet? Voor mij werkt het niet zo. Het is voor mij heel belangrijk om bepaalde keuzes te maken en daar heel bewust in te staan. Zoals ze in Marokko zeggen: ik wil niet leven met de mond open. Ik wil niet leven zonder na te denken."

Hartenpijn

Bouazza is vader van twee zoons bij twee vrouwen. Lange tijd heeft hij zijn kinderen niet gezien. Kostbare tijd die aan beide kanten niet meer kan worden ingehaald. "Nederland is een matriarchaat, de vrouw heeft het voor het zeggen. Maar er is een biologische, vanzelfsprekende gelijkwaardigheid tussen man en vrouw, en daarom zouden de rechten en plichten gelijkelijk verdeeld moeten worden." Het leverde hem de grootste worsteling van zijn leven op: de strijd om een goede omgangsregeling met zijn kinderen. "Dat heeft mij veel tijd en geld

‘Vriendschap is een kwestie van wegstrepen, niet van toevoegen’

gekost en ontzettend veel hartenpijn. In Nederland sta je als vader nergens. Je maakt een vrouw zwanger, je kind komt op de wereld en dan mag je er geen omgang mee hebben. Dat vond ik vernederend, minachtend en pijnlijk. Je leert wel met die pijn omgaan. De woede is gelukkig weg. Woede is uiteindelijk vermomde pijn. Ik weet dat ik het ook zelf heb gedaan, maar je krijgt de verloren jaren nooit meer terug. En met kinderen is dat heel erg.”

Na zijn laatste verhouding heeft Bouazza ervoor gekozen geen liefdesrelatie meer aan te gaan. “Ik functioneer niet goed in een verhouding. Ik ben geen man van compromissen. Verliefdheid kun je nooit plannen, maar ik zie het echt niet meer gebeuren. Ik heb een rijk en gevarieerd seksleven achter de rug. Maar veel was natuurlijk ook een vorm van zelfbevestiging, van ‘kijk eens hoeveel vrouwen ik kan krijgen’. Die drang is weg.” Het heeft ook te maken met ouder worden en je angsten onder ogen zien. “Veel relaties komen voort uit de angst om eenzaam te worden. Een vriendin zei tegen mij: ‘Ik geloof niet in gebroken harten, ik geloof alleen maar in gebroken ego’s.’ Bam! Ze had daar zo groot gelijk in. Met de moeders van mijn kinderen heb ik geen contact meer. Om zo snel mogelijk van het verdriet te genezen, sloot ik me een maand lang op met heroïne, alcohol en boeken. Daarna was het afgelopen.”

Evenwicht

“Voor geen goud zou ik nog twintig willen zijn. Hoewel Oscar Wilde met zijn *‘youth is the only thing worth having’* wel gelijk had. Tegelijkertijd vind ik het erg leuk om ouder te worden.” Daarbij is zijn vader, die tien jaar geleden overleed, een voorbeeld. “Ik krijg eenzelfde kalmte als mijn vader na zijn veertigste. Meningingen over mijn kleren of over hoe ik eruit zie, laten mij koud. Iets anders is als iemand zegt: ‘Je vertaling klopt niet.’ Dat zijn essentiële, inhoudelijke zaken waar je nog wat aan hebt. Het is totale waanzin om tegen ouderdom te willen vechten. Ik had werkelijk niet verwacht dat ik ooit zou zeggen: ik ben in evenwicht, ik voel me prettig. Het allermooiste is wel dat je je angsten kwijtraakt bij het ouder worden.” Relativerend: “In een interview ‘intellectualiseer’ je bepaalde dingen. Ik behoud mijn neuroses en onzekerheden, maar ik weet daar

steeds beter mee om te gaan.” Door een delirium en ziekenhuisopname is ook zijn doodsangst verdwenen. “Als je jong bent, denk je dat je onster-

‘Er gaat niets boven het hebben van een hele dag alleen voor jezelf’

felijk bent. Je weet het nog niet, maar ook dat is een vorm van angst. Ik wil zeker niet dood, ik houd van het leven en ik houd ervan om de dingen te doen die ik nu doe. Er is daarbij wel een besef van sterfelijkheid gekomen, maar geen doodsangst. Hoe ouder ik word, hoe meer teruggetrokken ik leef. Het is geen misantropie, zwartgalligheid of wat dan ook. Er gaat werkelijk niets boven het hebben van een hele dag alleen voor jezelf en kijken wat je ermee kunt doen – of niet.”

Sharia

De dagen vult hij met schrijven en vertalen. “Het is mijn broodwinning, tegelijkertijd is het één van de mooiste vormen van werk die je kunt hebben. Ik beleef veel plezier aan creëren. Ik zou niks anders kunnen of willen doen. Het is een totale vrijheid, maar die vrijheid is natuurlijk ook een beetje een vloek.” Lastig is wel dat door zijn ziekte zijn energieniveau is afgenomen. “Ik zit ook gewoon te veel. Mijn huisarts zegt: ‘Hafid, als je elke dag een uur of een half uur wandelt, krijg je energie’. Dus als ik boodschappen doe, neem ik een omweg.” De actualiteit keert terug in het gesprek. Dat hij tot Vrijdenker van het jaar is gekozen vindt hij een grote eer. “Toch maak ik gewoon gebruik van de vrijheid die hier in Nederland wordt geboden. Ik ben me ervan bewust dat ik met mijn islamitische achtergrond makkelijker weggom als ik spot over bepaalde aspecten van de islam, dan wanneer een autochtone Nederlander dit zou doen.”

“Mij is vaak de vraag gesteld of moslims zich moeten uitspreken tegen de dreiging van IS. Nee, antwoord ik dan. Eigenlijk zeg je: toon ons dat jullie deugen. Het nodigt uit tot hypocrisie.” Wel denkt Bouazza dat de islam zich

moeilijk nestelt in een omgeving die zo vrij is. “Maar dat los je niet op door mensen gedwongen ergens afstand van te laten nemen. Ik denk niet dat moslims zouden ageren als in Nederland de sharia zou worden ingevoerd. Dat is misschien iets waar je je zorgen over kunt maken. Maar als je gelooft in democratie of in individuele vrijheid, dan hoef je niet bang te zijn. Niks brengt me af van hoe ik als individualist, als democraat en als goddeloze in het leven sta.”

Hafid Bouazza

(Oujda – Marokko, 1970)

Hafid Bouazza komt in 1977 als kleine jongen naar Nederland, groeit op in Arkel en studeert Arabische taal- en letterkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Hij heeft een indrukwekkend en zeer divers oeuvre opgebouwd van romans, essays en vertalingen. Met zijn debuut *‘De voeten van Abdullah’* won hij in 1996 de E. du Perronprijs. Voor *‘Paravion’* ontving hij de Gouden Uil. In 2003 was hij één van VPRO’s *‘Zomergasten’*. Dit jaar werd hij door De Vrije Gedachte gekozen tot Vrijdenker van het jaar. Hij staat bekend om zijn kritiek op de islam, waarover hij talloze opiniestukken schreef. Zijn laatste roman, *‘Meriswin’*, verscheen eerder dit jaar.

Het kaarsje als *guilty pleasure*

De MH17-herdenking, Oranjekoorts, jongensbesnijdenis, Zwarte Piet of het sacrale kaarsje in een kerk. Goede of foute rituelen?

Esther Wit en John Min - Illustraties Floris Tilanus

Jongensbesnijdenis

Fout

Weinig bezwaren? Het gaat hier om medische verminking en de aantasting van de lichamelijke integriteit, van een kind nota bene! Niet geboren en dan al gedwongen tot een religie. Besnijding is onomkeerbaar. Zo'n aantasting laten we bij kinderen nooit toe, waarom dan wel als er een kaartje 'religieus ritueel' aan hangt?

Goed

Ja, het doet even pijn, maar als je het maar vroeg genoeg doet, zijn er weinig bezwaren. Sterker nog: het isolement in de gemeenschap is groot als je niet besneden bent. Je mist dan immers een onderscheidend teken van de leef- en geloofsgemeenschap. Voordeel is dat het seksuele genot van beide partners groter is. Daarnaast geldt: handhaving van een verbod is lastig en leidt tot illegale, onhygiënische praktijken. Dus het middel wordt erger dan de kwaal.

Massarituelen (MH17/WK-koorts)

Goed Fout

Mooi hoor, je verdriet aan elkaar laten zien en met elkaar delen. Zo'n gezamenlijke herdenking schept een warme sfeer en geeft troost. Hoe vaak zie je dat nog in onze kille, individualistische samenleving?

Kritiek op dit soort gezamenlijke emoties is denigrerend en elitair.

Ja, we kennen natuurlijk ineens allemaal wel iemand die in de MH17 is verongelukt en fan van André Hazes waren we ook al jaren, al zongen we nooit mee. Zelfs de meest verstokte voetbalhater steekt zich in het oranje tijdens een WK. Kudgedrag, dwingende 'emocultuur', commercie, hysterische media en egogeile BN'ers domineren dit betekenisuniversum. Voor het individu is het slikken of stikken.

Sinterklaasintocht

Goed

Sinterklaas is een geweldig feest waar iedereen al eeuwen mee is opgegroeid. Zwarte Piet is een kindervriend. We laten ons die betekenis toch niet afpakken omdat een paar mensen er ineens racisme in zien? Ik ben republikein en ga toch ook niet zeuren over de kleur oranje tijdens het voetbal? Zwarte Piet hoort gewoon bij Sinterklaas. Als je dit soort tradities gaat veranderen, haal je het hart eruit weg.

Fout

Hoe leuk is het nog een volksfeest te vieren voor alle Nederlanders als honderdduizenden Nederlanders zich gediscrimineerd voelen? Dus doe niet zo moeilijk. We kleuren de Pieten, halen die vreselijke, denigrerende regels uit de liedjes en vieren net als al die jaren ervoor met zijn allen een prachtig Sinterklaasfeest.

11

Kaarsje opsteken

Fout

Wat een 'kijk-mij-eens-diepvoelend-zijn' sentimenteel gedoe met die kaarsjes. En dan ook nog in een kerk, even zeven seconden spiritueel doen. Verzin iets nieuws. Vuur is een geweldig symbool, maar staren naar een voorgefabriceerd kaarsje in een slap-metalen kuipje, dat is toch niks. Ga met familie en vrienden rond een zelf gemaakt kampvuur staan en vertel verhalen over de overledene, dat heeft tenminste echt betekenis.

Goed

Misschien wel een *guilty pleasure* in het leven van humanisten. En dan vooral ver weg stiekem in Zuid-Frankrijk als ze een kerk bezoeken. Even stilstaan bij een dierbare die er niet meer is of bij een moment in je leven. Ja, het symboliseert ook de relatie met god, maar moet dat 'mijn ritueel' in de weg staan?

RITUELEN van wieg tot graf

Op de werkvloer

Roeland Ensie - Beeld Vincent van den Hoogen

Wie Ivonne van Akkeren, begeleidster van humanistische relatievieringen.

Wat Een humanistische relatieviering. Deze vindt plaats een week na het wettelijk huwelijk in Engeland, waar de bruid vandaan komt en haar familie en vrienden wonen.

Waar Op de grens van de heide en het Slabroekse bos (Uden).

Wanneer 27 augustus 2013 om elf uur.

Voor wie Een relatieviering is er voor alle mensen die op een mooie manier uiting willen geven aan hun keuze voor elkaar, te midden allen die hen dierbaar zijn.

Waarom Omdat het voor veel mensen fijn is om een 'sleutelmoment' in hun leven bewust te ervaren en te delen met anderen. Trouwen is een stap die je weloverwogen neemt en die gevoelsmatig iets verandert aan je relatie, zelfs als je al samenwoont en misschien ook al kinderen hebt. In een relatieviering kun je samen stil staan bij wat er hier en nu gebeurt, terugkijken op wat je al hebt meegeemaakt en benoemen wat je wilt delen in de toekomst.

Hoe Iedere relatieviering is maatwerk. Ivonne voert een of meerdere gesprekken met beide partners. Zo worden zij zich steeds bewuster van de dingen die belangrijk zijn

in hun leven en relatie. Uiteindelijk dragen de partners daardoor zelf de ideeën aan voor de ceremonie. Door de ervaring van Ivonne ontstaat daaruit een logisch geheel met een mooie spanningsboog. Ivonne's rol tijdens de ceremonie is divers: soms leest ze alleen een mooie tekst voor, andere keren leidt ze de hele viering.

Over dit moment De trouwceremonie van de Engelse Felicity en de Nederlandse Tomas vindt plaats aan de rand van het bos omdat ze zo, elke keer wanneer ze in de natuur zijn, herinnerd kunnen worden aan dit gedeelde moment en hun zelfgeschreven trouwbelofte. Die belofte vormt de kern van de ceremonie en drukt hun intentie uit: elkaar steunen, voeden en zo bijdragen aan elkaars groei in het leven. Voeden loopt als een rode draad door de ceremonie. Het wordt symbolisch verbeeld met het planten van drie vijgenboompjes. Eén voor henzelf en één voor elk ouderpaar, als dank voor de steun die zij nog altijd ervaren. Terwijl ze de boompjes planten, krijgen ook vrienden en familie, met wie ze letterlijk en geestelijk voedsel delen, ieder een halve vijg die ze samen opeten.

Meer informatie op relatieviering.nl en humanistischverbond.nl/ivonnevanakkeren

Rituelen en het betekenisuniversum

Jan Hein Mooren en Esther Wit

14

Over humanisten wordt verteld – misschien wel vooral door en tegen zichzelf – dat ze niet veel met rituelen hebben. De associatie met godsdienstigheid, het collectieve karakter van veel rituelen en de gerichtheid op stereotype handelingen en emoties zouden niet passen bij wereldse, autonome en eigenzinnige humanisten. Maar de laatste tijd is er sprake van een opmerkelijke verandering, zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek van *Human* onder leden van het Humanistisch Verbond. Leden vinden het belangrijk om (ingrijpende) levensgebeurtenissen te markeren en daar samen met naasten bij stil te staan. Een goede ontwikkeling wat ons betreft. Rituelen hebben namelijk iets te bieden, ook aan humanisten. Hoe kunnen zij op een andere wijze naar rituelen kijken dan tot nu toe vaak gebeurde?

Symbolisch
Over de aard van rituelen bestaan uiteenlopende opvattingen en omschrijvingen. Desondanks hebben vrijwel alle rituelen drie kenmerken: het zijn handelingen, ze zijn symbolisch van aard en verwijzen naar iets wat voor mensen betekenisvol is. Een ritueel is meteen herkenbaar aan de stiling van de bewegingen, gebaren, manier van spreken en de bij de gelegenheid passende kleding. Denk bijvoorbeeld aan het huwelijksritueel. In de traditionele variant wordt de bruid onder passende muziek binnengeleid en ‘weggegeven’ door een mannelijk familielid, bij voorkeur de vader. Het hoogtepunt van de ceremonie is het geven van het jawoord door

de huwelijkspartners, waarna deze gelofte wordt bezegeld met het uitwisselen van de trouwringen. Het ‘weggeven’ van de bruid staat voor de veranderende sociale status van het echtpaar (het vormen van een eigen gezin), de uitwisseling van de ringen voor de blijvende band tussen de gehuwden en de ring laat bovendien aan de rest van de gemeenschap de nieuwe sociale status van de dragers zien. Ook over de functie van rituelen bestaan verschillende ideeën. Zo benadrukt de een dat rituelen helpen bij het maken van belangrijke overgangen als geboorte, huwelijk, overlijden en een verandering van maatschappelijke positie. Een ander wijst op het sociale karakter: rituelen worden meestal gezamenlijk uitgevoerd en ervaren. Weer een ander ziet het ritueel als manier om orde in de sociale wereld te scheppen, terwijl een vierde wijst op het gegeven dat rituelen tot uitdrukking brengen wat mensen op een andere manier niet kunnen zeggen. Deze functies verschillen, maar hoeven elkaar niet uit te sluiten.

Betekenisgeving
Voor ons is vooral de relatie met betekenisgeving belangrijk; rituelen verwijzen naar een betekenisuniversum en zijn diep met de zin van het leven verbonden. Een betekenisuniversum omvat wat voor ons van ultieme waarde is; de uitgangspunten en opvattingen die we waar en waardevol vinden en die samen ons zingevende kader vormen. Door middel van riten kunnen we deze innerlijke waarden en betekenissen uiterlijk tonen en gezamenlijk delen. Vreugde over een geboorte, verdriet over een dood, aandacht voor het

nieuwe seizoen of de initiatie in een kennismeeschap bij een promotieplechtigheid: de bijbehorende rituelen weer spiegelen een (gedeeld) innerlijk verhaal. Daarom worden rituelen ook wel 'transitioneel' genoemd: ze verbinden ons ongrijpbare innerlijk met een grijpbare en zichtbare, gedeelde buitenwereld.

Het gemeenschappelijke karakter van riten en van de betekenissen waarnaar wordt verwezen, voegt kracht toe zonder per se onze autonomie aan te tasten. Riten hebben een duidelijk levensbeschouwelijk belang, dat hoogst persoonlijk is en tegelijkertijd het persoonlijke overstijgt.

Levenskunst

Rituelen kunnen weer, ook onder humanisten. Wij zijn daar blij mee, want rituelen hebben een belangrijke functie. Filosoof Alain de Botton wijst er wat ons betreft terecht op dat riten typisch menselijk zijn, maar tot nu toe door de kerk eenvoudigweg veel beter worden gebruikt dan door seculieren. Voor degenen die erin geloven leggen riten een relatie tussen wereld en bovenwereld, maar zo'n relatie is niet noodzakelijk. Ook niet-godsdienstige mensen willen hun betekenisuniversum zichtbaar en deelbaar maken. Humanistische rituelen stellen een seculier geheel van betekenissen present. Het gaat dan om (tussen)menselijke waarden en idealen, en seculiere opvattingen over ons leven, samenleven en onze eindigheid. Ze kunnen een rol spelen bij vieringen, afscheid, herdenkingen en allerlei vormen van bestaansbevestiging. Het gaat niet alleen om zwaarmoedige momenten, maar ook om de ervaring van vreugde, schoonheid en levenslust. Het humanisme kenmerkt zich door een positieve blik op het bestaan. Zo nu en dan expliciet met behulp van een ritueel met elkaar stilstaan bij wat het leven te bieden heeft, hoort misschien wel bij uitstek in de hedendaagse levenskunst.

Zinervaring

Naast de wereldse betekenisinhoud van humanistische rituelen, is ook de vorm kenmerkend, en dan vooral de manier waarop de vorm tot stand komt. Omdat we ervan uitgaan dat de mens zelf het bestaan zin geeft, zijn

humanistische rituelen niet per se vormvast of aan een traditie verbonden; we kunnen variëren, creëren en combineren. En een ritueel is persoonlijk, ook al wordt het door anderen herkend en gedeeld. Een ritueel moet dan ook eigen zijn en eigen worden gemaakt. De combinatie van gebruik van bestaande symbolen en eigenheid maakt misschien wel de kracht van een humanistisch ritueel uit.

Met een ritueel begrenzen we een apart blok in de tijd, los van het normale leven. We scheppen een ruimte en een tijd die speciaal is bedoeld om via symbolische handelingen met elkaar een verhaal te delen en te bevestigen. De gestileerde manier van handelen helpt om een gedeelde betekenis- en gevoelsfeer te laten ontstaan. Omdat rituelen een betekenisuniversum oproepen, ondersteunen en versterken ze de zinervaring. Dat kunnen wij beter benutten. Want ook humanistische waarden en betekenissen verdienen een zichtbare, concrete en vooral gedeelde beleving.

Over de auteurs

Jan Hein Mooren (1948) was tot aan zijn pensionering in 2013 docent aan de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht. Hij schreef eerder over rituelen en humanisme samen met Neanske Tuinman in: *Handelingen*, Tijdschrift voor Praktische Theologie van 2011 tot november 2014 en met Marijke Jansens (hoofdstuk in: J.H.M. Mooren, 2011/2012, *Verbeelding en Bestaansoriëntatie*). Mooren was lid van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond van 2011 tot november 2014.

Esther Wit (1973) is werkzaam bij het team Visie en Beleid van het Humanistisch Verbond. Wit studeerde aan de Universiteit voor Humanistiek. Haar blogs over humanisme zijn te lezen op humanistischverbond.nl/blogger/esther-wit

Als u vindt dat uw levensvragen persoonlijke aandacht verdienen...

... dan steunt u de humanistisch geestelijk begeleiders van het Humanistisch Verbond
Kijk op humanistischverbond.nl/levensvraag

Creatief alchemist Meike Ziegler

‘Ik wil mensen wakker schudden’

Ze noemt zichzelf een creatief alchemist. Op verzoek van anderen ontwerpt Meike Ziegler rituelen op maat bij bijzondere (overgangs-) momenten. De nadruk ligt niet op herhaling en meditatie, zoals bij traditionele religieuze rituelen. Wel op verrassing, verwondering en persoonlijke inbreng.

Katja Kreukels

Foto Jelmer de Haas

16

De vraag wat een 'creatural' precies is, valt niet makkelijk te beantwoorden. Het is iets creatiefs en eigentijds, het zet de zintuigen op scherp en geeft een *mind twist*. Mensen worden geprikkeld uit hun comfortzone te komen. Ze doen iets samen. Een creatual is eenmalig, maar er blijft altijd een herinnering over. En – niet in de laatste plaats – creatuals komen allemaal uit het wonderlijke mentale laboratorium van Meike Ziegler.

De vergelijking met een alchemist is niet vergezocht. "Zoals een alchemist een elixer brouwt - een drankje waaraan magische eigenschappen worden toegeschreven - zo brouw ik

een creatual die ook meer is dan de som der delen. Je weet nooit van tevoren hoe een proces verloopt en wat mensen inbrengen."

Doorknippen

Ziegler begint altijd met het verzamelen van de meest betekenisvolle ingrediënten. Bij de begrafenis van haar 96-jarige oma acht jaar geleden, waren dat oma's parelketting die ze altijd droeg, een schaar, schaal en klein tasje. "Ik herinner me mijn oma als een keurig geklede en trotse dame. Ze zat altijd vol verhalen over haar kinderen en kleinkinderen. Als je bij haar kwam, was je helemaal bijgepraat over de familie. Ze hield ons op een bepaalde manier bij elkaar."

Na haar dood vroeg Ziegler haar vader of ze de parels mocht hebben. Ze wilde iets met die ketting doen bij het afscheid. "Ik liep naar voren, keek de zaal in, hield de parelketting omhoog en zei: 'Dit was voor mij oma. Deze droeg ze altijd. Wij waren haar parels en zij was de draad.' Ik pakte vervolgens een schaar en knipte de ketting door. De parels kletterden in een schaal die mijn driejarige dochter samen met haar nichtje vasthield."

"Vol verbazing keken de aanwezige familieleden en vrienden naar de vallende kralen", vertelt ze. "Onthutst, ontroerd, soms boos. Je knipt toch geen juweel stuk. Dat was het onverwachte, de twist. Het doorknippen van die ketting zorgde ervoor dat iedereen dat moment zal bijblijven. Het was ook een *statement* naar mijn familie en naar de wereld. We beseffen niet half hoe belangrijk bepaalde mensen voor ons zijn en welke rol zij vervullen."

De draad en het medaillon van de ketting werden in een tasje vastgebonden aan oma's kist en gingen mee de aarde in. De

parels werden verdeeld onder de aanwezigen. "Achteraf voelde ik pas hoe sterk het ritueel was. Ik had mijn familie meegenomen in het verhaal van de draad en de parels. De echte verbinding was verbroken, maar ik hoopte dat we mede door het ritueel in gedachten verenigd bleven. Een jaar later kreeg ik een mail van een familielid die schreef hoezeer het doorknippen van die parelketting hem nog steeds raakte."

Brief

Op de vijftigste verjaardag van een museumdirecteur verschijnt Type Miep. Een secretaresse gehuld in roze mantelpak die plaatsneemt achter een ouderwetse typemachine. Zodra een gast een roze estafettestokje in handen krijgt, wordt hij verzocht naar de kamer van Type Miep te gaan en haar een anekdote over de jarige te vertellen die aansluit op de laatste zin van de voorganger. De hele avond tikt Type Miep ijverig door. Aan het einde van het feest geeft ze de

vijftigjarige een mooie opgerolde brief van vijf meter lang. Ziegler: "De chronologie van die brief springt alle kanten op, maar op dat grote stuk papier zijn alle 150 mensen uit het leven van die museumdirecteur verbonden in één verhaal dat ter plekke is geschreven."

Bolletje

Een vrouw wil op een bijzondere manier afscheid nemen van haar man die op pelgrimstocht gaat naar Rome. Ze heeft moeite hem te laten gaan. "Ik moest denken aan Ariadne, die de held Theseus een kluwen wol gaf die hij moest afwikkelen terwijl hij het labyrint in ging", vertelt Ziegler. Deze vrouw kreeg van haar een rode gehaakte sjaal, die ze droeg bij het afscheid. Ze gaf haar man het uiteinde van de draad van haar sjaal, die uitrafelde terwijl hij ging lopen. Hij wond er een bolletje van en nam het mee op reis. "Overal waar hij kwam liet hij een draadje achter. Hij raakte de weg niet kwijt en keerde terug bij haar."

Workshop Ontwerp je creatual

Bij het Humanistisch Verbond zijn er niet veel rituelen, luidt een conclusie tijdens het kringgesprek tijdens de workshop op de Ledendag 'Markeer het moment'. Pam de Groot, secretaris van de afdeling in Alkmaar, betreurt het dat oudere leden verdwijnen in het niets. Er ontbreekt volgens haar een afscheidsritueel. René Goudsblom, humanistisch raadsman in de ouderenzorg, vraagt zich af of rituelen een onderdeel kunnen zijn van levenskunst. "Kunnen wij humanisten wat met elkaar aangaan?"

Vandaag onder leiding van Meike Ziegler in ieder geval wel. Na een uitgebreide introductie worden de vijftien deelnemers verdeeld in vier

groepen en met stiften en vellen papier aan het werk gezet. De opdracht luidt: bedenk zelf een ritueel bij thema's als afscheid, viering en het markeren van bijzondere momenten.

Even lijkt het erop dat de humanisten door hun enthousiasme blijven hangen in het uitwisselen van persoonlijke ervaringen en associaties. Maar uiteindelijk, zo concludeert Ziegler, beginnen de kwartjes te vallen.

Zo bedenkt het groepje van René een ritueel bij zee om een nieuwe levensfase in te luiden. "We zitten in een kring en luisteren naar de branding. In ons midden een klankschaal gevuld met zand. Ik sla erop en de klank is dof. Daarna loop ik naar

zee en leeg de schaal. Er ontstaat nieuwe (levens)ruimte. Nu klinkt de schaal helder."

De workshopleidster is enthousiast. "Mooi dat het zand aan de zee wordt teruggegeven. Dat maakt het ritueel rond. Het einde koppel je aan het begin. Dat wil ik jullie graag meegeven. Een creatual is altijd rond en pas volledig als hij zinvol, hoopvol, stijlvol en vreugdevol is."

De deelnemers vonden het nadenken over rituelen op zich al heel bevrijdend. "Het betekende veel voor me om mijn persoonlijke verhaal te delen met anderen", zegt Maarten Meulstee uit Arnhem. Goed beschouwd is deze workshop zelf al een soort ritueel.

17

Meike Ziegler

Meike Ziegler (1969, Londen) woonde tijdens haar jeugd in Australië, Egypte, Amerika en Italië en maakte zo kennis met de rijkdom van tradities en rituelen. Ze deed onder andere een opleiding tot grafisch ontwerper met als specialiteit multimedia-design. Met haar creatual-concepten probeert zij particulieren en organisaties te inspireren tot eigen creatieve oplossingen. Voor de Ledendag 'Markeer het moment' van het Humanistisch Verbond verzorgde Ziegler op 22 november de workshop 'Ontwerp je creatual'. Meer informatie over creatuals en workshops: creatuals.com.

Foto Jelmer de Haas

‘Matroesjka is een wereldburger’

Docenten en leerlingen van het Humanistisch Vormingsonderwijs (HVO) markeren de overgang van basisschool naar voorgezet onderwijs met een Wereldburgercertificaat. Matroesjka's symboliseren dat kinderen deel uitmaken van een groter geheel.

Het certificaat duidt aan dat de leerlingen in de HVO-lessen hebben geleerd na te denken over hun eigen leven in verbondenheid met andere mensen, en dus 'bewuster kiezen zorgvuldig om te gaan met zichzelf, de ander en de natuur'.

Vieren

De docenten bij het HVO vieren dat verschillend. Sommigen organiseren een feestje bij de uitreiking van het certificaat samen met ouders, andere docenten en de schooldirecteur. De docent stipt dan de onderwerpen uit de lessen nog eens aan en de leerlingen vertellen wat ze het leukst of leerzaamst vonden. Het rollenspel, het complimentenspel en lessen over kinderarbeid zijn vaak favoriet. Na de uitreiking zingen ze en drinken ze limonade.

Andere docenten verbeelden met matroesjka's dat de kinderen deel uitmaken van een groter geheel. Het grootste poppetje staat voor de wereld, de tweede voor Europa, de derde voor Nederland, de vierde voor de stad of het dorp waar de leerlingen wonen, de vijfde voor

Foto Roeland Ensie

18

Als u het mooi vindt om de wereld wat humanistischer na te laten...

...denkt u dan eens aan het opnemen van het Humanistisch Verbond in uw testament.
Meer weten? Ga naar www.nalatenhv.nl of vraag telefonisch meer informatie: 020 521 9022.

de school, de zesde voor de klas en de zevende voor ieder kind in die klas.

Rugzak

Marjorie Lucas (HVO-docente) voert voor de uitreiking een ritueel uit met geluksbloemen. Ieder kind knipt een papieren bloem uit en versiert die.

Om de beurt schrijven de andere kinderen op elk bloemblaadje een goede eigenschap van hun klasgenootje. "Het is belangrijk om zelfbewust te zijn," zegt Lucas. "En soms zien anderen kwaliteiten die je zelf niet ziet." Het ritueel zorgt voor een leuke laatste afscheidsles HVO. Maar Lucas heeft vraagtekens zo aan het einde van het schooljaar bij de betekenis ervan voor de leerlingen.

"De kinderen van groep 8 zijn doodmoe zo vlak voor de vakantie en staan vooral te popelen om aan hun nieuwe leven op de middelbare school te beginnen. Hopelijk stopt HVO iets in de rugzak die zij meenemen de wereld in."

Opleiding Celebranten

Er is een groeiende maatschappelijke behoefte om transitie momenten te vieren, zonder dat die vieringen kerkelijk worden ingevuld. De opleiding Celebranten, die de Universiteit voor Humanistiek (UvH) in januari 2016 start, wil aan deze vraag tegemoet komen.

"We gaan begeleiders van seculiere vieringen opleiden," licht directeur van Zingeving en Professie (het praktijkcentrum van de UvH) Tonja van den Ende toe. "Celebranten werken nauw samen met hun klanten en ontwikkelen met hen vieringen die passen bij de persoonlijke overtuigingen, levensbeschouwing en persoonlijkheid. Die levensbeschouwing kan humanistisch zijn, maar dat hoeft niet."

Elders op de wereld is celebrant een gangbaar beroep, maar in Nederland zijn er nog maar een paar mensen actief als ritueelbegeleider. "Als er meer aandacht is voor het beroep, zal er ook meer vraag naar komen," verwacht Van den Ende.

De invulling van de opleiding ligt nog niet vast, maar we denken aan gespreksvaardigheden, groepsdynamiek en vorming van rituelen. Er zijn uiteenlopende transitie momenten: van geboorte, naamgeving, adoptie en adolescentie tot huwelijk, echtscheiding, pensionering of inburgering. "Daarom richt de UvH zich op een brede doelgroep, zoals geestelijk verzorgers, gepensioneerden, gemeenteambtenaren en medewerkers van personeelszaken." Het Humanistisch Verbond is partner bij de ontwikkeling van de opleiding.

Blijf op hoogte via zingevingenprofessie.uvh.nl
Vragen? Mail naar projectleider Maya Swaans:
msw@uvh.nl

Boris van der Ham - voorzitter Humanistisch Verbond

Wierook en rattenstaarten

Sommige begrippen uit het levensbeschouwelijke woordenboek kunnen me een beetje schrik aanjagen. Bijvoorbeeld het begrip 'rituelen'. Ik denk dan meteen aan heksachtige tafereel uit een kinderboek: dampende wierook, uitgekookte rattenstaarten en heel angstaanjagende hallucinerende gezangen. Ook denk ik aan sommige schadelijke religieuze rituelen, zoals babybesnijdenissen en het halal en koosjer slachten van dieren.

Door de aanvechtbare vorm van sommige rituelen zou je haast vergeten wat de diepere gedachte achter veel rituelen is, namelijk de wens om een belangrijk moment of gebeurtenis te markeren. Ik vind het opvallend dat er geen enkele morele of juridische druk meer is om te hoeven trouwen, maar dat 'de huwelijksdag' onverminderd populair is. Als voorzitter van het Humanistisch Verbond heb ik al drie paren getrouwd, en dat vond ik fantastisch om te doen. Maar toch, waarom willen mensen dat?

De Duits-Amerikaanse filosofe Hannah Arendt betoogde dat mensen in de kern onvoorspelbaar en onbetrouwbaar zijn. En dat dit wordt versterkt, of misschien wel veroorzaakt, omdat ze in een onvoorspelbare en onbetrouwbare wereld leven, vol chaos. En misschien pogen mensen daarom steeds om enige orde aan te brengen in die chaos door verdragen te sluiten en overeenkomsten tot stand te brengen. Met die kunstmatige handelingen proberen mensen, aldus Arendt, in de oceaan van onzekerheid 'zekere eilandjes van voorspelbaarheid' te creëren.

Arendt sprak in haar filosofisch werk over verdragen tussen landen, maar een huwelijk is eigenlijk ook een soort kunstmatig poldertje waarmee je het leven naar je hand zet. Je viert de belofte en markeert het moment.

Dus zolang rituelen geen blijvend fysiek offer vragen, ze vooral vrijwillig zijn en in het geval van een huwelijk je ook recht hebt om te mogen scheiden, dan kunnen dit soort markeringsmomenten erg waardevol zijn. Vier het leven!

Ik wens u gezonde, vrijzinnige en humanistische feestdagen toe!

Blogs van Boris van der Ham op
humanistischverbond.nl/blogger/boris-van-der-ham

‘Kunstwerk voor de dode’

Jongeren hebben minder ervaring met rituelen, maar de behoefte eraan is even groot. Ze willen ze wel meer eigen en persoonlijker maken, merkt Tobias Karsten (30), studentenraadsman in Leiden. En dat geldt ook voor hem.

Hij ziet in zijn praktijk geen groot verschil tussen het gebruik van rituelen onder jongeren en ouderen. Wel merkt hij dat ouderen ze vanzelfsprekender vinden. “Zeker mensen uit generaties die veel naar de kerk gaan, zijn vertrouwd met rituele handelingen. Dat geldt voor jongeren minder.”

Rouwgroepen

De relatieve onbekendheid met rituelen betekent niet dat ze voor jongeren minder belangrijk zijn. Dat ziet hij bijvoorbeeld bij de rouwgroepen die hij samen met een collega-studentenpastor begeleidt. Zo’n rouwgroep bestaat uit studenten die een dierbare hebben verloren. Een vader, zus of vriend bijvoorbeeld. In de gesprekken

gaat het over hoe je over het verlies communiceert, het een plek geeft en je met alle emoties omgaat.

Naast de gesprekken is vormgeven van een afscheid en markeren van een ingrijpende gebeurtenis ontzettend belangrijk, ongeacht je leeftijd, weet Karsten. Hoe doen ze dat in zijn rouwgroep? “Vaak zijn er ritueeltjes die ze al doen: ze steken een kaars aan of richten een mooie plek in met een foto van de overledene. Dat geeft houvast en troost.”

Gezamenlijk

Zelf maakte Karsten onlangs na een overlijden met de familie een gezamenlijk kunstwerk. Ieder familielid vertelde bij zijn bijdrage aan

het kunstwerk over zijn band met de overledene. “Zo kregen we een prachtig monument. Dit proces gaf ons de ruimte om onze gevoelens en herinneringen uit te drukken. Zonder dit ritueel waren die dingen er nooit uitgekomen. Zo’n ritueel kan ik echt aanraden.”

Eigenheid

Onder jongeren merkt Karsten een behoefte aan eigenheid en een persoonlijke invulling van rituelen op. “Daar zie ik juist iets humanistisch in: ze willen persoonlijk betrokken zijn bij de vormgeving van het ritueel en een sfeer creëren waar de gevoelens van betrokkenen ruimte krijgen.” “Het is ontzettend belangrijk om een ingrijpende gebeurtenis op je eigen manier te markeren, of het nu om een verlies gaat of over iets wat je viert, zoals een geboorte, verjaardag of huwelijk. Door betekenisvolle momenten in je leven te markeren, krijgen ze een plek op jouw levenspad.”

20

Een rituele handafdruk

Foto Ben Koeling-Lem

Sandra Koeling-Lem (26, Eindhoven) is activiteitscoördinator bij Jonge Humanisten. Zij studeerde af aan de Universiteit voor Humanistiek (UvH). Dat deed ze met een kleurrijke ‘rituele’ handafdruk, zoals alle anderen afgestudeerden.

“Dit moment markeerde de afsluiting van mijn studieperiode aan de UvH, dus dat voelde als afscheid nemen. Daarnaast symboliseert de handafdruk dat een deel van mij altijd aan de UvH verbonden blijft. Ik heb daar zoveel geleerd en ervaren. Ik dacht: nu is het dan echt afgelopen hier. Daardoor voelde ik me wat droevig. Daarnaast vond ik het

bijzonder dat de eerstejaarsstudenten onze handen verfd. Dat voelde alsof een jonge generatie ons verder helpt met onze eerste volgende stappen. Ook gaf dat mij het gevoel deel uit te maken van een traditie. Ochtendrituelen zijn voor mij heel belangrijk. Als ik niet een uur heb om alles in mijn eigen tempo te

doen, dan voelt het alsof ik uit mijn ritme ben. Daarnaast steek ik vaak kaarsjes op bij Maria voor dierbaren, levenden of overledenen. Dat is een traditie uit mijn familie. Dat heeft niet zozeer een religieuze betekenis. Maria staat voor mij voor veiligheid en bescherming. Als ik dat heb gedaan, denk ik vaak: alles komt wel goed.”

Midwinterviering

In Groningen organiseerden de Jonge Humanisten zaterdagavond 13 december een humanistische viering van het midwinterfeest. De viering was geïnspireerd op de 'Sunday Assembly', een seculiere dienst waarin het samenkomen, samen zingen van popsongs en bijwonen van lezingen centraal staan. Ga naar facebook.com/jongehumanisten voor een verslag.

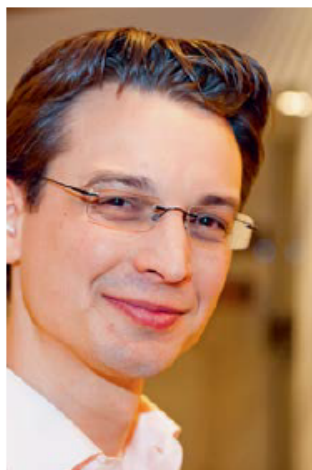
Van Praagprijs 2015 in het teken van liefde

'Een kandidaat die op een empathische en liefdevolle manier kijkt naar de wereld, de mens en zijn omgeving. In zijn of haar werk speelt het thema liefde en menselijke relaties een essentiële rol.' Met deze opdracht is de jury van de Van Praagprijs op 11 november aan het werk gegaan. De jury - Alexander Rinnooy Kan (voorzitter, hoogleraar economie en bedrijfskunde aan de Universiteit van Amsterdam), Bert Janssens (eindredacteur en directeur omroep Human), Maureen Sie (Socrateshoogleraar), Daan Roovers (hoofdredacteur Filosofie Magazine) en Leontine Coelewijn (curator Stedelijk Museum Amsterdam) - kijkt niet alleen naar wat kandidaten doen of maken, maar ook naar wat dat teweegbrengt. De jury: "De ideale kandidaat is een verbinder, is wellevend en speelt een belangrijke rol in het publieke domein." Zie ook vanpraagprijs.nl.

Jonge humanist in het passend onderwijs

Wie: Kenneth Tsang (34)

Wat: hoofd advies en ondersteuning bij een samenwerkingsverband voor voortgezet onderwijs

“ Het gaat er in m'n werk om dat kinderen de kans krijgen een goede onderwijs carrière te doorlopen, ook als ze er een beetje ondersteuning bij nodig hebben. Met alle veranderingen in het onderwijs is dat soms best lastig. Want sinds 1 augustus is nieuwe wetgeving voor passend onderwijs van kracht. Die schrijft scholen voor wát ze moeten

doen - passend onderwijs geven en waar nodig leerlingen extra ondersteuning bieden - maar niet **hoe**. Voor een deel kunnen we dat zelf bepalen. Ik adviseer bijvoorbeeld zorgcoördinatoren van scholen. In mijn vorige baan was ik locatieleider bij een onderwijsopvang, waar kinderen met gedragsproblemen een combinatie van les en hulpverlening krijgen. Verbondenheid is een belangrijke humanistische waarde voor mij. Verbondenheid met de natuur en met mensen, ook als het om een kind gaat met gedrag waar je niet vrolijk van wordt. Bij zo'n kind is het nodig even een stap verder te gaan om uit te zoeken wat hij nodig heeft om op school te functioneren.

Dat zit ook in het humanisme: echt kijken naar de persoon en niet snel conclusies trekken. De dialoog aangaan en niet meteen verzanden in discussies met ouders of collega's. Dat heb ik geleerd in de gespreks-groepen van Jonge Humanisten, waar ik sinds mijn eenentwintigste aan meedoe. Waarom heeft iemand een bepaalde mening? Waar komt dat gedrag vandaan? De onderwijsopvang had als slogan 'Meer dan het gewone'. Dat vind ik heel mooi. Alle kinderen zijn het waard om in te investeren. ”

Ongelovigen zijn wereldwijd in veel landen doelwit van haatcampagnes, vermeldt het 'Freedom of Thought-rapport' dat het Humanistisch Verbond 9 december samen met IHEU aanbood aan Tweede Kamer en ambassades. Leden en sympathisanten demonstreerden enthousiast. Het leverde naast aandacht in bijna alle landelijke dagbladen ook tientallen nieuwe leden op. (JM)

Levensvragen

Ineke de Vries sprak op 29 oktober de vaste Kamercommissie van VWS toe namens de coalitie Van Betekenis tot het einde over palliatieve zorg. In geen enkele levensfase spelen levensvragen over zorg en waardig sterven zo'n grote rol. De Vries bepleitte een open discussie over palliatieve sedatie en euthanasie, vooral omdat het patiënten rust geeft. Nu is euthanasie nog strafbaar, tenzij artsen aan zorgvuldigheidseisen voldoen. In vrijwel alle regionale kranten van De Persgroep/Wegener (10/11) verschenen er twee artikelen over: 'Sterven doe je ook met je geest' en 'Kamer wil aandacht mentale bijstand'. Interviews met onder anderen humanistisch geestelijke begeleider Annemieke Kuin en één van haar patiënten en met Ineke de Vries.

De verzorgingsstaat 2.0

'Als de overheid zich terugtrekt, participeren mensen juist minder', kopte *NRC Handelsblad* (1 en 2 december). De krant vatte de Socrateslezing samen die hoogleraar aan de Universiteit voor Humanistiek Evelien Tonkens hield over de participatiesamenleving

op uitnodiging van het Humanistisch Verbond. Ze bepleit het vertrouwen in grote formele instituties (overheid) niet op te zeggen, maar deze wel te hervormen. Dat kan worden bereikt door meer samenwerking tussen het formele en het informele circuit (burgers).

Rectificatie

In het artikel over het Centrum voor Levensvragen in *Human 3* is een fout geslopen. Het Centrum voor Levensvragen in Amsterdam is opgericht door Wim Jansen, coördinator van het Netwerk Palliatieve Zorg in Amsterdam/Diemen en Eric de Rooij, geestelijk begeleider te Amsterdam.

Meer lezen

- Opinieartikel van Boris van der Ham in *Dagblad Trouw*, 'Religieuze kaart CBS deugt niet' (11 oktober). Van der Ham protesteerde tegen de religieuze kaart waarin seculiere Nederlanders (47 procent van de bevolking) niet lijken te bestaan.
- In het debatprogramma *Arena* (EO, 19 november) debatteerde Boris van der Ham over religie en integratie. Een nieuwe islamitische politieke partij is geen oplossing, vindt hij.
- Diverse media (onder andere NOS, RTL Nieuws, Pauw, Dit is de Dag) berichtten over de Ridderzaaldialoog op 20 november die minister Asscher organiseerde over spanningen in de samenleving. Directeur Ineke de Vries en Rosanna van Oudenaarden (Jonge Humanisten) waren erbij namens het Humanistisch Verbond.
- Stichting Humanistische uitvaartbegeleiding jubileert. Zij viert haar 10-jarig bestaan met een mooi boek. Aanleiding voor Letter & Geest van *Dagblad Trouw* (9 oktober) voor een lang artikel: "'Spreken" op je eigen uitvaart' (zie ook: humanistischeuitvaart.nl).

humanistischverbond.nl/
marlihuijser

Marli Huijser - arts en bijzonder hoogleraar filosofie

Con dolore, het pijnwoord

Onlangs overleed na 35 jaar vriendschap mijn vriendin L. Haar lichaam had het haar langzaam maar zeker onmogelijk gemaakt om te eten of te drinken en op een vrijdagmiddag was het voorgoed afgelopen. De dag erna mocht ik afscheid komen nemen. Voordat ik de kamer inging waar ze op een bed lag, omarmde ik haar dochter. "Gecondoleerd", zei ik. "Het is een raar woord, maar toch: gecondoleerd."

Waarom klonk dat woord ongepast? Kwam het omdat L. zolang ik haar kende een echte 'we-doen-het-zelver' was? Want of het nu om wonen, werken, eten, het krijgen van kinderen en uiteindelijk zelfs het sterven ging, L. wist vrijwel alles met vrienden en naasten te organiseren. Een afstandelijk woord als 'gecondoleerd' (van het Latijnse condolere, 'medelijden hebben'), leek daar niet op zijn plaats.

De dag na de begrafenis, het was alweer vrijdag, stond ik om acht uur 's ochtends op de schaatsbaan. Dat heb ik twintig jaar lang met L. gedaan. En ik wilde de traditie in mijn eentje voortzetten. Met betraande ogen reed ik mijn rondjes. Ik meende L. steeds weer voor me te zien met haar oranje jasje en zwarte schaatsbroek, maar het beeld van het graf schoof er keer op keer voor. Na een uur verliet ik de baan. Aan de kant werd ik aangesproken door een instructrice, die L. kende van trainingen. Ik vertelde haar het slechte nieuws. "Gecondoleerd", zei ze, en toen in het Italiaans: "Con dolore". Ik schrok op: "Met pijn, met smart!" Door een verschil van één letter – dolore in plaats van dolere – riep het woord ineens een nieuwe associatie op. Het kreeg een betekenis die goed bij L. paste: we delen samen de pijn en de smart van het sterven. Ik had het woord gecondoleerd altijd als een obligaat rouw betuigen opgevat, maar nu begreep ik dat je het ook op een andere, Italiaanse manier kunt gebruiken: als een onmisbaar, maar ook prettig ritueel om met elkaar de pijn te delen.

Bij een volgend verlies zal ik het woord zonder aarzeling uitspreken: Con dolore, gecondoleerd!

Colofon

Human is het ledenblad van het Humanistisch Verbond. Het verschijnt vier keer per jaar.

Bereikbaarheid landelijk bureau
Tel.: (020) 521 90 00
E-mail: info@humanistischverbond.nl

Ledenadministratie:
leden@humanistischverbond.nl

Hoofredactie
Lize Alink

Eindredactie
John Min, Martijn van der Kooij

Beeldredactie
Roeland Ensie

Correctie
Martine de Wijs

Redactie
Paulien Boogaard
Roeland Ensie
John Min
Esther Wit

(Redactie)adres
Postbus 75490,
1070 AL Amsterdam,
Tel.: (020) 521 90 00
E-mail: human@humanistischverbond.nl

Website
humanistischverbond.nl

Aan deze uitgave werkten mee
Marc van Dijck
Liesbeth Dillo
Boris van der Ham
Marli Huijser
Martijn van der Kooij
Katja Kreukels
Saskia Markx
Jan Hein Mooren
Mensje Melchior
Eric de Rooij
Jan Schrauwen (Humanisme en Kunst)
Ineke de Vries

Illustraties en coverbeeld
Floris Tilanus

Foto's* en beeld
Jelmer de Haas, Vincent van den Hoogen,
Ben Koeling-Lem, Anna van Kooij,
Jeppe van Pruissen, Rita Susebeek,
Eric Kampherbeek

Vormgeving
KramervanderVeer (art direction); Wilbert Ulaen

Druk
DR & DV Media Services

Uitgave
Humanistisch Verbond

* De redactie heeft zich ingespannen de rechthebbenden van alle foto's te achterhalen. Waar dat niet is gelukt, kunnen rechthebbenden zich tot twee maanden na verschijning melden bij de redactie.

HUMANISME EN KUNST

Stuur suggesties voor deze rubriek naar
human@humanistischverbond.nl

Jan Schrauwen
Beeld Rita Susebeek

‘Het leven mag gevierd worden’

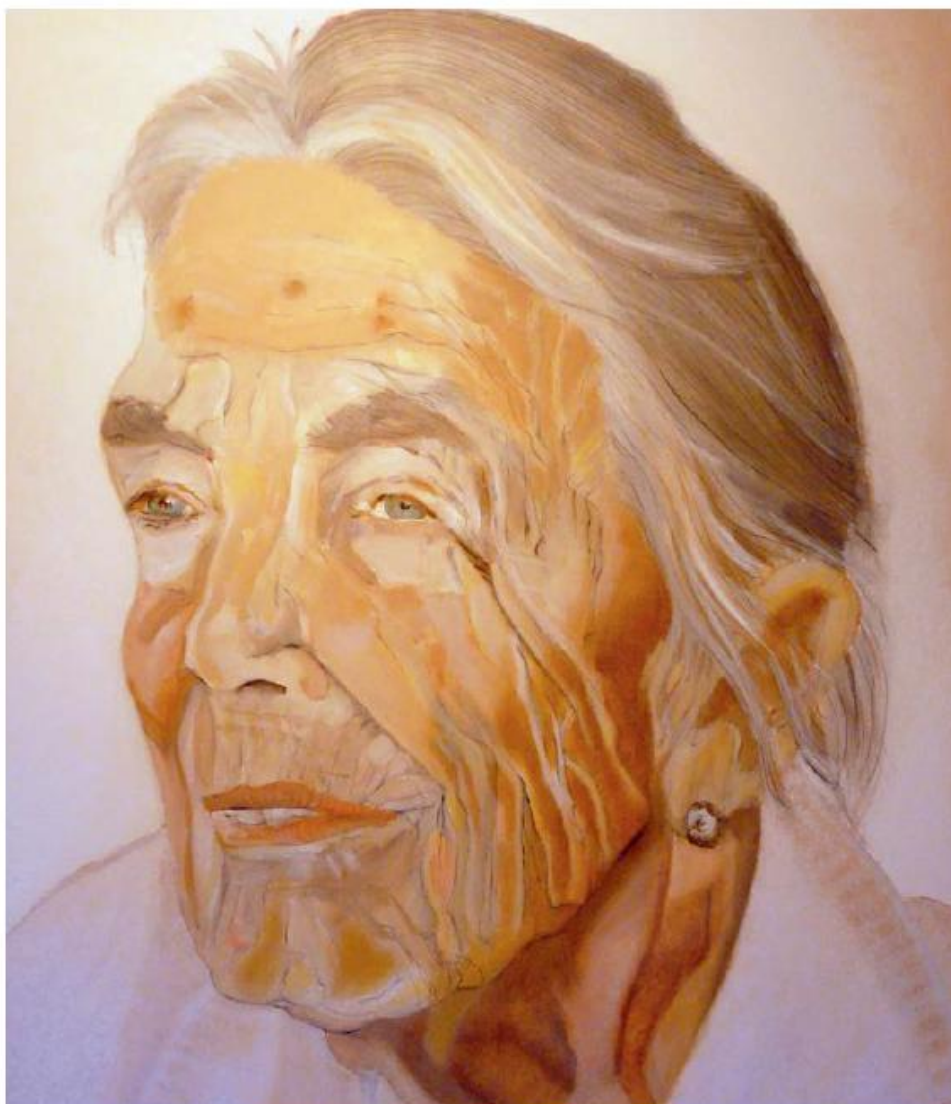
Greetje hoort al bij de 90-jarigen, maar als ze lacht, is ze weer een meisje. Ze is in Bandung geboren en heeft een bewogen verleden. Dat wordt zichtbaar in het portret dat Rita Susebeek van haar schilderde.

Het is één van de twintig portretten, die samen het ‘Monument Voor Ouderen’ vormen. De portretten zijn 90 bij 70 cm en tonen 80- en 90-jarigen met rimpels en grijs haar. In steekwoorden op de rand van het schilderij lees je hun levensverhalen. Zo zijn alle geportretteerden zelf een monument. De tijd is ‘over hen heen’ gegaan; dat zie je terug in de schoonheid van hun gezichten.

Pretoogjes

Susebeek tekent en schildert al heel lang als ze in 2010 op het idee komt om met portretten een monument voor ouderen te maken. Ze tekent haar ouders, vraagt ook bekenden en mensen in verzorgingshuizen. Ze interviewt ouderen die willen meedoen en maakt een reeks foto's. Dan werkt ze het portret met acryl uit tot een getuigenis over de geportretteerde. Ze bedenkt grapjes, een strikje met pennetjes voor iemand die veel heeft geschreven, of typeert iemand met pretoogjes. Het leven mag gevierd worden.

Dat ouderen niet gelijkwaardig worden behandeld, dat ze niet worden gezien en niet het respect krijgen dat ze verdienen, stoort haar. Het doet pijn dat er zo veel berichten in de media zijn over dat het in de zorg wel wat minder kan. Solidariteit met oude generaties vindt

ze nog net zo belangrijk als vroeger. Susebeek ontdekt aforismen van denkers als Plato en Michel de Montaigne, die haar ‘Monument Voor Ouderen’ verrijken. Bij de opening van de ex-

positie in Zutphen spreekt de filosoof Corrie Haverkort over ‘de tijd’ en bij de expositie in Humanitas-Akropolis in Rotterdam speelt een huisband van 80-jarigen.

24

Beeldend kunstenaar Rita Susebeek woont en werkt in Lochem. Zij studeerde aan de kunstacademie AKI, richting Grafische Vormgeving, in Enschede. Zij maakt grafisch werk, lino- en houtsnedes, geeft teken- en schilderles en verzorgt workshops. Meer informatie op de website ritasusebeek.nl

De expositie ‘Monument Voor Ouderen’ is in overleg beschikbaar. De kunstwerken komen

het best tot hun recht in een grote zaal. Neem contact op met Rita Susebeek, tel.: (0573) 25 47 76.

Uitvaartritueel

Monumenten krijgen vaak een plaats in herinneringsrituelen. Zo speelde het portret van de overleden Corrie een prominente rol in een uitvaartritueel. Het beeld was een mooie aanvulling bij de herdenkingstoespraak.